

Розвиток філософсько-прогностичних ідей С.Я. Батишева українськими дослідниками педагогіки професійної освіти

У статті обґрунтовуються філософсько-прогностичні ідеї С.Я. Батишева стосовно розвитку професійної освіти і навчання. Наводяться приклади використання науково-педагогічної спадщини вченого у здійсненні досліджень з проблем теорії і методики професійної освіти.

Ключові слова: кваліфікований робітник, Національна рамка кваліфікацій, професійна освіта, професійна педагогіка, управління ПТНЗ.

Проголошений перехід української економіки до інноваційної моделі розвитку актуалізує підвищення рівня освітньої й наукової підготовки трудових ресурсів, здатного в умовах зростання інтелектуальної інноваційної складової виробничого процесу до особистісного розвитку, вироблення ціннісних орієнтацій, а також продукування нестандартних рішень, мобільного пристосування до динамічних змін у технологіях, самостійного вироблення критеріїв оцінювання результатів власної професійної діяльності тощо.

У цьому аспекті важливу роль відіграють наукові дослідження вітчизняних учених, в яких обґрунтовуються теоретичні і методичні аспекти модернізації системи професійної освіти і навчання, сучасні дидактичні концепції, технології управління якістю безперервної професійної освіти, методики розвитку професійної майстерності педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів тощо.

При цьому основним методологічним підґрунтям таких досліджень є філософсько-прогностичні ідеї С.Я. Батишева – фундатора професійної педагогіки, основним завданням якої вчений визначив: вивчення закономірностей освіти, виховання, навчання і розвитку учнів, розробка принципів навчання і виховання, інформаційних і педагогічних технологій, обґрунтування типів професійних навчальних закладів, систем управління

ними. Під професійною педагогікою С.Я. Батишев розумів науку про підготовку людини до професійної діяльності, про професійне виховання нового покоління робітників, про відтворення кваліфікованої робочої сили.

Актуальність цих положень є очевидною і нині, а тому знаходить своє подальше наукове обґрунтування і реалізацію в концепціях, нормативно-правових документах, методичних матеріалах в галузі професійно-технічної освіти. Поясненням цього є те, що Сергій Якович Батишев розробив для профтехосвітян сучасну педагогічну теорію на засадах розвитку науково-технічного прогресу, ринкової економіки, ринку праці, динамізму виробничих технологій.

Пошук пріоритетної стратегії розвитку професійної освіти і професійної педагогіки дав змогу вченому дійти висновку, що, не зважаючи на варіативність освітніх систем, особливо очевидною в сфері професійної освіти з урахуванням підвищеного різноманіття рівнево-профільних підсистем, важливо виділити принципово загальні властивості системи. Саме ці властивості й знання про них визначають головне – підхід до розв'язання відповідних проблем, незалежно від тих або інших часткових особливостей конкретної освітньої підсистеми [12, с. 83].

Цілеспрямованому формуванню філософсько-методологічного знання присвячені праці видатних українських вчених В.П. Андрущенка, І.А. Зязюна, В.Г. Кременя, В.С. Лутая та ін. Зокрема В.Г. Кременем обґрунтовано сучасну філософію соціального управління на основі людиноцентризму. З цієї позиції завдання національної освіти полягає у тому, щоб характеризувати буття людини в її особистій унікальності, спрямовувати освітню діяльність на розвиток творчих потенцій людини, які засновані на розумі, знанні, мудрості, "душевному відчутті", "пізнанні серцем", на всьому тому, що перетворює людину в особистість [8, с. 58].

Зауважимо, що визначення статусу професійної педагогіки як повноправної науки С.Я. Батишев також пов'язував зі становленням особистості, її просуванням по ступенях до більш високих досягнень.

Необхідність докорінних змін у системі підготовки робітничих кадрів наприкінці ХХ століття вчений пов'язував з розв'язанням таких завдань: підвищення рівня соціального захисту робітників за умов досягнення ними високого рівня професіоналізму й кваліфікації; оновлення змісту поняття "кваліфікація" в умовах посилення інтеграційних процесів у виробничих технологіях, доповнення його, поряд із знаннями, уміннями й навичками, професійно важливими якостями особистості робітника, які стали називати ключовими кваліфікаціями; забезпечення високої професійної мобільності робітників, їх здатності до зміни видів трудової зайнятості (робота на підприємствах, індивідуальна діяльність); підвищення конкурентоспроможності робітника на ринку праці на основі безперервного професійного зростання й професійного самовдосконалення; підготовка фахівців нового типу, які швидко адаптуються до вимог професії, перенавчання в умовах динамічних змін сучасних виробничих технологій, нових видів зайнятості, скорочення терміну трудових контрактів, безробіття; забезпечення універсальної підготовки робітників з метою підвищення шансів на працевлаштування в умовах нечіткого ринку праці, дисбалансу між попитом і пропозицією на професії, професійної міграції; організація професійної підготовки кваліфікованих робітників на засадах особистісно орієнтованої парадигми освіти; досягнення належної якості професійної освіти в умовах інтеграції у світове економічне співтовариство [12, с. 4–5].

Ці ідеї є важливими для розроблення і впровадження в державі Національної системи кваліфікацій, що включає в себе стандарти, критерії та порядок оцінювання, уповноважені органи, інституціональну інфраструктуру, освітні програми і навчальні плани, схеми фінансування та інші чинники, характерні культурному контексту країни. Обґрунтовуючи систему кваліфікацій, Т.М. Десятов пропонує розглядати її як комплекс заходів, спрямованих на визнання результатів навчання. До неї, на думку вченого, належать засоби розроблення й реалізації національної або регіональної політики в галузі кваліфікацій, відповідні інституціональні

механізми, процеси забезпечення якості оцінювання й присвоєння кваліфікацій, визнання умінь та інші механізми, що забезпечують зв'язки освіти і навчання з ринком праці та громадянським суспільством [4, с. 11–12].

Для системи професійної освіти і навчання нині вкрай важливими є якнайшвидше введення в державі Національної рамки кваліфікацій – інструмента класифікації та визнання наявних професійних знань, навичок і компетентностей у діапазонах встановлених рівнів. Національна рамка кваліфікацій передусім має допомогти особі, яка здобуває робітничу професію: самостійно обрати траєкторію навчання та розробити план побудови кар'єри; без перешкод перейти на інший кваліфікаційний рівень на основі наступності професійно-технічної й вищої освіти (нині спостерігається ізольованість систем, практично відсутній їх взаємозв'язок); підтвердити та забезпечити врахування набутих нею в процесі трудової діяльності або професійної підготовки компетенцій для продовження навчання за відповідним кваліфікаційним рівнем.

Важливим етапом унормування кваліфікацій є впровадження галузевих рамок кваліфікацій і професійних стандартів, етапи створення яких теоретично обгрунтовує С.В. Мельник [9, с. 32–34].

Цінним науковим доробком С.Я. Батишева, спрямованим на подальше удосконалення підготовки робітничих кадрів, є модель робітника широкого профілю, змістовим стрижнем якої, на думку вченого, доцільно вважати: вивчення змісту праці передовиків виробництва; визначення структури їх пізнавальної, суспільної, професійної діяльності; визначення обсягу знань, навичок і вмінь, які вони використовують у своїй роботі; виявлення умов, у яких забезпечувався б всебічний розвиток особистості робітника, його здібностей, виховувалися професійно важливі якості тощо [12, с. 161]. Співставлення ідеальної моделі робітника широкого профілю з фактичною дозволяє визначити масштаби й зміст професійного навчання і виховання

молоді, переглянути в цілому систему підготовки і підвищення кваліфікації робітників.

Практична значущість прогностичної моделі сучасного робітника полягає, насамперед, у тому, що вона дає змогу розробити перспективні моделі навчально-виховного процесу з урахуванням нового режиму роботи професійно-технічних навчальних закладів; виховних функцій колективу, змісту та форм виховної діяльності з учнями; матеріальної бази навчання й виховання, характеру взаємодії педагогічного та учнівського колективів тощо. Робітника високої кваліфікації, праця якого переважно є інтелектуальною, С.Я. Батишев розглядав як новий тип робітника, який володіє широкими загальноосвітніми, загальнотехнічними і професійними знаннями, навичками й уміннями, що дають йому можливість легко орієнтуватися в системі виробництва відповідної галузі промисловості, у новій виробничій ситуації, оволодівати новими знаннями, навичками й уміннями, необхідними для виконання трудових функцій, що постійно ускладнюються та змінюються [1, с. 39].

Ці ідеї знайшли подальший розвиток в концепції "гнучкого працівника", яка слугує українським дослідникам науковим підґрунтям підготовки учнівської молоді не з однієї, а з 2–3 спеціальностей, з наступним підвищенням кваліфікації протягом усього трудового життя.

Зауважимо, що з розвитком ринку праці стає нормою оволодіння людиною протягом свого професійного життя трьома, чотирма, а інколи й п'ятьма професіями. Ці концептуальні ідеї слугують теоретичним підґрунтям укрупнення існуючих та створення нових професій на засадах адаптації змісту професійної освіти і навчання до потреб виробництва й сфери послуг, а також з урахуванням сучасних і майбутніх кваліфікаційних вимог, цілей сфери діяльності й полів професій.

Результати наукових досліджень з теми "Теоретико-методологічні засади розробки державних стандартів професійно-технічної освіти нового покоління", які здійснюються в Інституті ПТО НАПН України, свідчать, що

підготовка майбутніх кваліфікованих робітників з інтегрованих професій є економічно й педагогічно рентабельна, адже їх створення здійснюється на основі системного підходу до визначення спільних ознак: науково-технічних (предмети і засоби праці, технологічні процеси, зміст праці); психолого-фізіологічних (характер розумової діяльності, сенсорні процеси, перцептивні дії, моторні дії, увага, якості особи при виконанні трудових функцій, загальні і специфічні вимоги до фізіологічних даних робітника, основні медичні протипоказання); дидактичних (однорідність знань, умінь і навичок загальноосвітнього, загальнотехнічного і, частково, спеціального характеру, необхідних для успішного виконання трудових функцій професії) [6, с. 29].

Цінність робітника високої кваліфікації, особливо в умовах динамічного розвитку техніки, технологій, у всіх без винятку галузях виробництва, полягає в тому, що він володіє фундаментальною політехнічною, технологічною підготовкою, високою загальною культурою, здатний проявляти високу творчу активність у процесі діяльності, бере участь в раціоналізаторстві та винахідництві, виявляє високий рівень самостійності, професійної стійкості. Безперечно, що робітник ХХІ століття повинен бути саме таким суб'єктом, який самостійно розвивається, удосконалює свою професійну майстерність й компетентність. На важливості забезпечення високого рівня функціональності людини в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна покоління людей, наголошує В.Г. Кремень [7, с. 9].

У зв'язку з тим, що в діяльності робітника високої кваліфікації переважає інтелектуальна праця, яка є різновидом інженерно-технічної праці, можна зробити висновок, що робітник високої кваліфікації – це той же молодший спеціаліст. Однак, "молодший спеціаліст", згідно з чинним законодавством "Про вищу освіту" (стаття 8), – це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що

передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності [5, с. 116]. Необхідність віднесення освітньо-кваліфікаційного рівня "молодший спеціаліст" до професійно-технічної освіти зумовлена й рекомендаціями Болонської угоди, згідно з якою освітньо-кваліфікаційними рівнями вищої освіти визначено "бакалавр" і "магістр".

Про спільність функцій висококваліфікованого робітника та молодшого спеціаліста зазначав і С.Я. Батишев. Зокрема, він писав, що такий тип робітника – це творець, який досяг вершин майстерності у своїй професії, бере активну участь в удосконаленні виробництва. Із цієї категорії робітників на підприємствах зростають бригадири, майстри виробничих ділянок, інструктори виробничого навчання [1, с. 40]. Подальшого розвитку ці положення набули в дисертаційному дослідженні О.О. Гаврилюка "Організаційно-педагогічні умови підготовки молодших спеціалістів у вищому професійному училищі". Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні структурно-функціональної моделі вищого професійного училища зі ступеневою структурою і додатковою підструктурною ланкою – навчально-тренувальною фірмою [2, с. 5].

Прогресивні ідеї наукової й педагогічної спадщини С.Я. Батишева все частіше використовуються українськими педагогами й вченими у розробці нових концепцій професійного навчання учнівської молоді, дорослих, інноваційної діяльності професійно-технічних навчальних закладів, навчальних підрозділів підприємств, створенні державних стандартів професійно-технічної освіти, комплексів навчально-методичного забезпечення тощо. Так, на основі прогностичних наукових ідей С.Я. Батишева щодо підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів, В.В. Паржницьким теоретично обґрунтовано концептуальні засади підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у професійному ліцеї, що розкривають мету, завдання і місце навчального закладу в системі безперервної професійної освіти, дидактичні принципи проектування змісту професійного навчання, підходи до його оновлення,

психолого-педагогічні засади організації навчально-виховного процесу, особливості управління, кадрове та матеріально-технічне забезпечення. Розроблено та експериментально перевірено модель дворівневої підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у професійному ліцеї. Її особливість полягає в тому, що учні мають змогу поетапно отримати кваліфікацію різного рівня, відповідно до своїх здібностей і бажань [11].

На основі вивчення праць С.Я. Батишева, присвячених професійно-практичній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників, І.А. Гриценко теоретично обґрунтувала концептуальні засади організації виробничого навчання у ПТНЗ швейного профілю з урахуванням сучасного розвитку швейної галузі й ринку праці [3].

Не менш важлива роль наукового доробку С.Я. Батишева в обґрунтуванні та розробці модульної технології професійного навчання на виробництві. Ці ідеї знайшли відображення у дисертаційному дослідженні "Організація модульного курсового професійно-технічного навчання і підвищення кваліфікації робітників будівельного профілю", здійсненого М.І. Михнюк. Розроблена автором система дидактичних модулів курсового професійно-технічного навчання і підвищення кваліфікації робітників будівельного профілю спрямована на гнучке формування у них професійних компетенцій (від початкового до високого рівня кваліфікації) [10, с. 6].

Важливого значення С.Я. Батишев надавав стратегії розвитку професійного навчального закладу, особливо в умовах ринкової економіки.

Для того, щоб вижити в ринкових умовах, на думку вченого, кожний навчальний заклад має обрати пріоритетні напрями діяльності, в межах чотирьох важливих варіантів розробки стратегічного плану, зокрема, стратегія проникнення на ринок ефективна, якщо ринок не насичений; навчальний заклад прагне максимально використовувати і розширювати свій потенціал, географію комерційних зв'язків; розпочинає підготовку з нових сучасних професій, підвищує рівень професіоналізму випускників тощо [12, с. 518]. Наші особисті дослідження з цих проблем свідчать, що в умовах

ринкової економіки успішно функціонують ті професійно-технічні навчальні заклади, в яких активно використовують маркетинговий підхід до управлінської діяльності, що виступає основним механізмом управління якістю професійно-технічної освіти. Згідно з маркетинговим підходом, забезпечується об'єднання зусиль адміністративного й педагогічного персоналу професійно-технічних навчальних закладів, яке, у кінцевому підсумку, сприяє задоволенню потреб населення, суб'єктів господарювання і держави в освітніх послугах різного характеру.

На основі викладеного вище зазначимо, що наукова спадщина С.Я. Батишева має надзвичайно важливе теоретичне і практичне значення, а тому зумовлюється необхідність її глибокого вивчення науковцями й педагогами професійної школи з метою оволодіння методологією професійної педагогіки, яка забезпечить, в майбутньому, якісну підготовку кваліфікованих робітничих кадрів.

Література:

1. Батышев С.Я. Блочно-модульное обучение / Сергей Яковлевич Батышев. – М., 1997. – 258 с.
2. Гаврилюк О.О. Організаційно-педагогічні умови підготовки молодших спеціалістів у вищому професійному училищі : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Олег Олександрович Гаврилюк; Центральний ін-т післядипломної педагогічної освіти АПН України. – К., 2001. – 21 с.
3. Гриценко І.А. Організація виробничого навчання учнів ПТНЗ швейного профілю / Інна Антонівна Гриценко // Метод. реком. – К. : КВ ПТУ, 2006 – 144 с.
4. Десятов Т.М. Європейська кваліфікаційна рамка як інструмент процесу реформування / Т. Десятов // Сучасні стандарти професійно-технічної освіти : зб. матеріалів конф. / за заг. ред. В.О. Радкевич. – К., 2008. – С. 8–16.
5. Закон України «Про вищу освіту» // Законодавство України про

освіту. Збірник законів. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – С. 112–155.

6. Кравець Ю.І. Принципи інтеграції професій / Ю.І. Кравець // Розроблення Державних стандартів професійно-технічної освіти нового покоління : проблеми та перспективи / Матеріали круглого столу в рамках виставки "Інноватика в освіті України" (27–29 жовт. 2010 р., м. Київ.) // Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. – К. : ІПТО НАПН України, 2010. – С. 29–33.

7. Кремень В.Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи) / Василь Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 214 с.

8. Кремень В.Г. Філософія управління : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.Г. Кремень, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов. – Вид. 2-ге, допов. і перероб. – Харків : НТУ "ХПІ", 2008. – 524 с.

9. Мельник С.В. Ключові підходи до реформування освітніх і професійних стандартів у контексті викликів міжнародного та вітчизняного ринків праці / С.В. Мельник // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання : матеріали Всеукр. (звіт.) наук.-практ. конф., [18–19 квіт. 2011 р., м. Київ] / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [за заг. ред. В.О. Радкевич]. – К., 2011. – С. 32–34.

10. Михнюк М.І. Організація модульного курсового професійно-технічного навчання і підвищення кваліфікації робітників будівельного профілю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Михнюк Марія Іванівна ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2006. – 309 с.

11. Паржницький В.В. Організаційно-педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у професійному ліцеї : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Віктор Валентинович Паржницький ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2006. – 21 с.

12. Профессиональная педагогика : учеб. для студ., обучающихся по пед. спец. и напр. / под. общ. ред. С.Я. Батышева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Ассоциация "Профессиональное образование", 1999. – 904 с.

Радкевич В.А.

Развитие философско-прогностических идей С.Я. Батышева украинскими исследователями педагогики профессионального образования

В статье обосновываются философско-прогностические идеи С.Я. Батышева касательно развития профессионального образования и обучения. Приводятся примеры использования научно-педагогического наследия ученого в исследовании проблем теории и методики профессионального образования.

Ключевые слова: квалифицированный рабочий, Национальная рамка квалификаций, профессиональное образование, профессиональная педагогика.

V.A. Radkevich

The development of prognostic philosophical ideas of S.J. Batishev by the Ukrainian researchers pedagogy of vocational education

This article investigates the prognostic philosophical ideas of S.J. Batishev in the context of vocational education and training. The examples of the using of scientific and pedagogical legacy of the scientist in the study of problems of theory and methods of vocational education have been analyzed.

Keywords: skilled worker, the National Qualifications Framework, vocational education, vocational pedagogy.